

MAKTABGACHA TA'LIMDA KATTA YOSHDAGI BOLALARNI AXLOQIY- ESTETIK SIFATLARINING SHAKLLANGANLIK MEZONLARI VA KO'RSATKICHLARI

Musayeva Sayyora Erkaboyevna

Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti magistranti

sayyoramusayev@gmail.com

Ilmiy rahbar: dotsent Nazarova Zulayho Turabovna

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'limda katta yoshdagi bolalarda axloqiy-estetik sifatlarning shakllanish jarayoni hamda uning asosiy mezon va ko'rsatkichlari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning axloqiy xulq-atvori, estetik didi va ijtimoiy munosabatlari rivojlanish darajasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, maktabgacha ta'lim, mezon, ko'rsatkich, rivojlanish

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ СФОРМИРОВАННОСТИ ДУХОВНО-ЭСТЕТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Мусаева Сайёра Эркабоевна

магистрантка Каттакурганского государственного педагогического института

Научный руководитель: доцент Назарова Зулайхо Турабовна

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс формирования нравственно-эстетических качеств у детей старшего дошкольного возраста, а также освещаются его основные критерии и показатели. Кроме того, проанализирован уровень развития нравственного поведения, эстетического вкуса и социальных отношений детей.

Ключевые слова: нравственное воспитание, эстетическое воспитание, дошкольное образование, критерии, показатели, развитие.

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF MORAL- AESTHETIC QUALITIES IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

Musayeva Sayyora Erkaboyevna

Master's student at Kattakurgan State Pedagogical Institute

Scientific Advisor: Associate Professor Nazarova Zulayho Turabovna

Abstract. This article examines the process of forming moral and aesthetic qualities in senior preschool children and reveals the main criteria and indicators of their development. The study analyzes children's moral behavior, aesthetic perception, and social relationships.

Keywords: moral education, aesthetic education, preschool education, criteria, indicators, development.

Kirish. Hozirgi kunda yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan go'yalar muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, uning "Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" asarida ta'lim tizimini rivojlantirish, yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish hamda ularni yuksak ma'naviyatli shaxs sifatida tarbiyalash masalalari alohida ta'kidlangan..[1]

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3955-son qarorida maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash hamda ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish bo'yicha muhim vazifalar belgilangan. Mazkur qarorda bolalarda zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalar bilan bir qatorda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda[2].

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020) ta'lim tizimining asosiy maqsadi sifatida barkamol shaxsni tarbiyalashni belgilab beradi. Ushbu qonun ta'lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki o'quvchilarda axloqiy, ma'naviy va estetik sifatlarni shakllantirishni ham nazarda tutadi.[3]

Bu esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ularni jamiyatda munosib o'rin egallashga tayyorlash hamda barkamol shaxs sifatida shakllantirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. **Asosiy qism:** Axloqiy sifatlarni deganda bolaning boshqa insonlar, jamiyat va tabiat bilan munosabatida namoyon bo'ladigan barqaror xulq-atvor normalari, qadriyatlari va his-tuyg'ulari tushuniladi. Maktabgacha 5–7 yoshli bolalarda axloqiy normalar avvalo hissiy idrok va kuzatish orqali shakllanadi, keyinchalik esa mustaqil xulq-atvorga aylanadi.

Estetik sifatlarni esa bolaning go'zallikni his qilish, uni baholash va o'z ijodiy faoliyatida aks ettirish qobiliyatini o'z ichiga oladi. UNESCO ning **2021-yildagi** "Maktabgacha ta'limda ijodiy rivojlanish" hisobotida ko'rsatilganidek, estetik tarbiya bolada tanqidiy fikrlash, hissiy intellekt va ijodkorlikni bir vaqtda rivojlantiradi.[4]

Axloqiy va estetik sifatlarni bir-biridan ajralmas: go'zallikni his qilgan bola yaxshilikka intiladi, yaxshilikni anglagan bola go'zallikni qadrlay oladi. O'zbekiston pedagog olimlaridan Ravshan Mavlonova o'zining "Pedagogika" hamda "Umumiy pedagogika" asarlarida ta'lim-tarbiya jarayonida bolalarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish muhim pedagogik vazifa ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, ta'lim jarayoni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi, shuningdek, o'yin va faol metodlardan foydalanish orqali samarali natijaga erishiladi.[5]

Ushbu sifatlarni shakllantirish quyidagi zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayanadi:

Faoliyatga asoslangan yondashuv – bola o'yin, mehnat va ijod jarayonida axloqiy-estetik tajriba orttiradi. 2020-yildan boshlab O'zbekiston maktabgacha ta'lim muassasalarida joriy etilgan yangilangan "Ilk qadam" dasturida ham ushbu yondashuv asosiy metodologik tamoyil sifatida belgilangan.

STEAM-integratsiya – san'at, musiqa, tabiat va texnologiyani birlashtirib o'qitish orqali bolada estetik idrok va axloqiy mas'uliyat parallel rivojlantiriladi. Bu yondashuv 2022-yildan o'zbekiston maktabgacha ta'lim muassasalarining ilg'or amaliyotiga kirib kelmoqda.

Inklyuziv muhit – barcha bolalarni, jumladan, alohida ehtiyojlari bor bolalarni ham jamoada tenglik asosida tarbiyalash orqali hamdardlik va do'stlik sifatlari mustahkamlanadi (O'zbekiston Respublikasi "Inklyuziv ta'lim to'g'risida"gi qonun, 2020).

Raqamli ta'lim resurslari – мультимедиа vositalar va interaktiv dasturlar yordamida bolaga go'zallik, ezgulik va adolat haqidagi tushunchalar yanada ta'sirchan tarzda etkaziladi.

Mezonlar va korsatkichlar. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda axloqiy-estetik sifatlarning shakllanganligini aniqlash uchun quyidagi mezonlar va ko'rsatkichlar tavsiya etiladi.

Birinchi mezon – axloqiy bilimlar va tushunchalar. Bola yaxshilik, adolat, halollik, mehribonlik kabi tushunchalarni tushuntira olishi, real hayotiy vaziyatlarda ularni farqlay bilishi lozim. Yuqori darajada shakllangan bolada bu tushunchalar mustaqil, o'z so'zlari bilan ifodalanadi va aniq misollar bilan asoslanadi.

Ikkinchi mezon – axloqiy his-tuyg'ular. Hamdardlik, rahm-shafqat, xijolat, g'urur kabi his-tuyg'ularning namoyon bo'lishi muhim ko'rsatkich hisoblanadi., hissiy intellekti yuqori bolalar tengdoshlariga yordam berishga ko'proq tayyor bo'ladi va nizolarni tinch yo'l bilan hal qiladi.

Uchinchi mezon – xulq-atvor normalari. Kattalarni hurmat qilish, tengdoshlari bilan muomala madaniyatini saqlash, navbatga rioya qilish, kechirim so'rash — bularning barchasi axloqiy xulq-atvorning amaliy ko'rsatkichlaridir. Bu mezon bo'yicha baholash kuzatish va muammoli vaziyatlar usuli orqali amalga oshiriladi.

To'rtinchi mezon – estetik idrok. Bola tabiatdagi, san'atdagi, me'morlikda va kundalik turmushda g'zallikni his qila olishi, unga e'tibor berishi zarur. tabiiy muhitda kproq vaqt o'tkazgan bolalarda estetik idrok ancha kuchliroq rivojlangan.

Beshinchi mezon – estetik baholash. Bola chiroyli va xunukni farqlay olishi, o'z baholashini oddiy so'zlar bilan asoslab bera olishi lozim. Bu ko'rsatkich bolaning tanqidiy fikrlash qobiliyatini ham aks ettiradi.

Oltinchi mezon – ijodiy faollik. Rasm chizishda, qo'shiq aytishda, o'yinda va hikoya tuzishda bolaning o'z his-tuyg'ularini erkin ifodalay olishi estetik sifatlarning shakllanganligini ko'rsatadi. Ijodiy jarayonda bola nafaqat go'zallikni his qiladi, balki uni o'zi ham yaratadi.

Yettinchi mezon – tabiat va atrof-muhitga munosabat. o'simliklar va hayvonlarga g'amxr o'lik qilish, tabiatni ifloslantirmaslik, jonli narsalarga nisbatan rahm-shafqat ko'rsatish – bu ko'rsatkichlar axloqiy-estetik sifatlarning amaliyotdagi ifodasidir. "Yashil ta'lim" konsepsiyasi (UNESCO, 2022) maktabgacha yoshdan boshlab ekologik axloqni shakllantirish zarurligini alohida ta'kidlaydi.

Sakkizinchi mezon – ijtimoiy hamkorlik. Jamoa o'yinlarida hamkorlik qilish, ulashish, kuchsizroq tengdoshini himoya qilish – bularning barchasi axloqiy-estetik sifatlarning ijtimoiy ko'rinishidir.

Ushbu mezonlar bo'yicha bolalarni baholashda kuzatish, suhbat, ijodiy topshiriqlar va ota-onalar so'rovi usullaridan kompleks foydalanish tavsiya etiladi. Har bir mezon uch darajada baholanadi:

Yuqori daraja: Bu darajadagi bola axloqiy-estetik sifatlarni kattalar yordamisiz, mustaqil va barqaror tarzda namoyon qiladi. U yaxshilik, adolat, go'zallik kabi tushunchalarni to'liq tushunadi va o'z xulq-atvorida izchil qo'llaydi. Tengdoshlariga nisbatan hamdardlik va g'amxo'rlik his qiladi, tabiatni va atrofdagi go'zallikni ongli ravishda qadrlay oladi. Ijodiy faoliyatda mustaqil fikr yuritadi, o'z his-tuyg'ularini erkin ifodalaydi. Jamoa ishlarida tashabbuskor bo'ladi va boshqalarga yo'l-yo'riq ksata oladi.

O'rta daraja: Bu darajadagi bola axloqiy-estetik sifatlarni asosan kattalar yo'naltirishi, eslatmasi yoki nazorati ostida namoyon qiladi. Axloqiy tushunchalarni biladi, ammo ularni har doim ham mustaqil qollay olmaydi. Go'zallikni his qiladi, lekin ifodalashda qo'shimcha rag'batlantirish talab etiladi. Tengdoshlari bilan munosabatda ba'zan nizoli holatlarga tushib qoladi. Ijodiy topshiriqlarda namuna asosida ishlashni

afzal ko'radi. Bu daraja eng ko'p uchraydigan daraja bo'lib, maqsadli pedagogik ta'sir orqali yuqori darajaga o'tkazish mumkin.

Past daraja: Bu darajadagi bolada axloqiy-estetik sifatlar etarlicha shakllanmagan. Axloqiy tushunchalar noaniq yoki aralashib ketgan. Tengdoshlarining his-tuyg'ulariga befarq munosabat kuzatiladi, nizolarni zo'ravonlik yoki inkor orqali hal qilishga intiladi. Go'zallikka e'tibor bermaydi, ijodiy faoliyatdan qochadi. Bu daraja alohida pedagogik yondashuv, oila bilan hamkorlik va maqsadli tuzatish ishlarini talab etadi.

Darajalarni aniqlashda bitta kuzatish yoki bitta suhbat asosida xulosa chiqarish to'g'ri emas. Bola kamida 2–3 hafta davomida turli faoliyat turlarida kuzatilishi, natijalar esa pedagogik kuzatuv daftariga qayd etib borilishi lozim. Faqat shundan so'ng aniq daraja belgilanadi va individual tarbiya rejasi tuzila yuqori daraja – mustaqil va barqaror namoyon bo'lish; o'rta daraja – kattalar yo'naltirishi bilan namoyon bo'lish; past daraja – pedagogik qo'llab-quvvatlashni talab qiluvchi holat.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda axloqiy-estetik sifatlarni maqsadli va tizimli shakllantirish ularning keyingi maktab ta'limiga tayyorgarligini ta'minlabgina qolmay, balki barkamol shaxs sifatida shakllanishining poydevorini ham qo'yadi. Bu jarayonda oila, maktabgacha ta'lim muassasasi va jamiyatning hamkorligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3955-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.2020.
4. UNESCO. Green Education Framewor – 2022. – <https://unesdoc.unesco.org/...>
5. R. Mavlonova. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2020.